

Göy üzündən enən heç bir
şeyə küfr etmək olmaz-deyə
onu tənbeh edən olmamışdı.

Ona kimsə deməmişdi ki,
səmadən başına nə yağarsa-
yağsın, qəbulundur.
Buna yağmur da daxildir.

Əvvəli ötən sayımızda

Erməni ailəsi daha kinli və
ədavəlidir. Nifrəti tarixə çevir-
mək uğrunda mücadilə aparır no-
sil-nəsil, ədavəti, kinli məşəl kimi
öldən-ələ ötürür: "Akademik nitq-
ləri çox sevməyən və gündəlik da-
nişq dilində intellektual jargona
üstünlük verən Varsenig Xala ara-
ya girdi: Əziz Barsam, sənə bir
sualım var. Mənə ermənico danış-
san bir türk göstərə bilirsənmi?
Varsenig xala davam etdi, "De gö-
rüm nə qədər türk ermənico öyrənib?
Varsən elə türk? Bir nəfər də yox-
dur! Niyə bizim analarımız onların
dilini öyrənib, amma onlar əksini
eləməyib? Kimin kimo hökm elə-
diyi açıq-aşkar ortada deyilmi?..."

Əlif Şəfqət romançılığında pa-
radoksallıqla paralelliyi orta möx-
rəcə götürmək, orta həddə müqayisə
və müzakirə predmetinə çevirə
bilmək bacarığı var. İki anti-möv-
qə ailənin evində eyni talei qızlar
(Asiya və Armanuş) böyüyür və
hər ikisi öz ailə üzvlərinə eyni isteh-
za ilə yanaşır. Asia xalası ilə
söhbət zamanı mübahisələr edir.
Xalası "insanın pis adamlara və
pisliklərə, hətta xəbis cinlərə də
ehtiyacı var, insan həyatında elə
anlar olur ki, yaxşılar və yaxşıqlar
kifayət etmir, pislərin yardımına
ehtiyacımız olur" - qonaqının hökm
kimi söyləyəndə Asia deyir: "Ən
böyük xalam olaraq mənə nümunə
olmalı deyilsənmi? Sən isə elə heç
eyni sözləri deyirsən - deyib durur-
san ki, bizim pislərə, pisliklərə ehtiyacımız
var. Bu evdə hər şey tör-
sinədir, vallah..." Dikran İstanbul-

**Əlif Şəfqət çox mühüm bir nöqtəni-əngəl, problem,
tarixi faciələrə rəvac verən bir düyün məqamını
kulminativ hədd kimi süjetin mərkəzində saxlayır.
Yaddaş! Səhvlərdən doğan və zaman-zaman pislə-
yə, fəlakətdoğurucu hadisələrə işləyən, daima təza-
lənən, gündəmə saxlanan və irs, miras kimi qo-
runub nəsilədən-nəsilə ötürülən erməni yaddaş!**

yan adlı erməninin ağsaqqallıq et-
diyi ailənin ailə qanunlarından usa-
nan nəvə (əslində isə doğma atası
Barsamdan uzaqda- atalıqı türk
Mustafanın himayəsində böyüyən)
Armanuş isə öz erməni ailəsi haq-
qında deyir: "Bu ev Cəxov karika-
turaları ilə doludur, vallah".

Müəllif bilərəkdən əsərin əsas
ideya yükünü iki atadan uzaq, doğ-
maları arasında yad-yad gözünən,
əzab çəkən və daha modern, daha
sərbəst, azad mühiyyət (elə bir mü-
hitə ki, orada millətçilik fanatizm

həddində deyil, kin, qisas bərcə-
luğu, ailə qadağaları, yaddaş ağrısı
və saxtakarlıq yoxdur) can atan
qızların (Assya və Armanuş) taleyi-
nə yansdır. Bu qızları öz kinli kö-

kündən ayırmaq Əlif Şəfqət sanki
yeni insan tipi yaradır ədəbiyyatda.
İki bir-birinə nifrət edən ailənin və
millətin doğuşu - Assya və Arma-
nuş onlarla yollarını ayırır və gənc
qızlar dost olurlar. Daha böyrədiyi-
miz motiv (iki anti-millətin və ya
qarşılaşdırılması dinin aşiq gəncliyi
- Əslə və Kərom, Şeyx Sənan və
Xumar və s.) yox, iki xalq arasında
düşüncənin, azad ruhun və intel-
lektual əxlaqın, modernliyin ün-
siyyəti gəlir meydana...

Romanda daha maraqlı tiplər
var. Onların adını da müəllif fərqli
təqdimatla şərtləndirir: Ultra milli-
yyətçi filmlərin qeyri-milliyətçi se-
narist, ultra milliyətçi filmlərin
qeyri milliyətçi ssenaristinin yeni
qız dostu, Olağanüstü yetənsiz
şair, gizli gay köşə yazan və bir də
alkoqolik karikatüristin həyatla da-

valı qadını... Bu qadın Zəlihadan
da çox nihillist, hər şeyə küskün
olan biridir. Onun daxilində say-
sız-hesabsız etirazlar, qırılmalar,
sıxıntı travmaları var. Üstündə qı-
sas, intiqam bombası gəzdirən bir
qadın kimi tanıyırlar onu. Lakin
onu heç kim anlamaq istəmir.
Onun taleyindən hər kəs yan keçir,
təhlükə mənbəyi kimi baxırlar
ona. Fəqət, bu qadının xarakterin-
dəki kəskin notları qəbartmaqda
müəllif, ümumiyyətlə, qadın və ki-
şinin cəmiyyətdəki mövqeyinə də

*Kinsiz və nifrətsiz türk düşüncəsi günəşə, işığa, erməni
"yaddaş"ından püskürtü kimi qalxan nifrət isə
qaranlığa və uçurumlara ünvanlanır...*

diqqəti cəlb etmək istəyib. Eyni
dərəcədə istedadlı olan iki insa-
dan biri - möhür kişi Rossamın adı
daha çox hallanır. Kədərli cəhə-
rəndəki əzab onun olmaq istədiyi
adam ola bilməməsi ilə əlaqədardır.
Həyatda izinə düşdü, arzuladı
uğurları qazana bilməyib. Həyatla
həqiqətdən də bir davası var bu qadın-
nın. Saxta, qorxaq, xəyanətkar,
laqeyd və tomonnalı insanlar ara-
sında özü ola bilmək hüsnə də
ölgündən alınır. O daima torəddə
içərisindədir: "...Ərindən qat-qat

ümidiylə, kişi də gün gələr hər şey
düzölər ümidiylə. No var, no var
bu zaman ərzində o qədər eyniləş-
mişdilər ki, çox şeydə, artıq bir-
birlərindən oğurladıqları sözlərə
danışır, bir-birlərinin jestlərini da-
şıyırdılar. Hətta karikaturaları belə
bir-birinə bonzoməyə başlamışdı.
Deformasiya olmuş bədənələr çə-
kir, cəmiyyətin ən ayri tərəflərini
ən kobud şəkildə nümayiş edən
dialoglar yazır və xüsusilə də in-
sanları heyvanlaşdırırdılar. Depres-
siyə heyvanlar aləmi..."

İradə MUSAJEVA

Müasir türk ədəbiyyatı və "erməni məsələsi"...

Əlif Şəfqətin "Ata və bic" romanı haqqında

yaxşı karikatura çəkdiyi halda
onun qədər qədr-qiyəmət görmə-
mək ağrısını zəhər kimi damarlar-
ında daşıyan bu qadın indi qərar
verə bilmirdi ki, onı yanında danı-
şarkən on iki illik həyat yoldaşını
içindən goldiymi kimi məzəmmətli
eləsin, yoxsa ideal bir yoldaş kimi,
heç nəyə baxmayaraq, qudurganlı-
ğını ört-basdırma eləsin? Bir-bir-
lindən nifrət etsələr də bu qədər
evliliklərini davam etdirmişdilər;
qadın gün gələr intiqam alaram

Onu da qeyd edim ki, romanda
ideoloji məkan kimi Qazançı, Çax-
makan ailəsinin evinə əks olan
bir məkan - Kundera kafesi də var.
Buraya sənət, ədəbiyyat adamları
toplaşır. Qrup halında bu kafedə
bir yaşam ortağı olan insanlar var.
Kundera kafesi yalnız modern üs-
lublu, qiyafəli insanların toplaşdığı
bir yer kimi deyil, ideoloji, prinsipi-
al mövqelə oksiyi ilə də diqqəti
cəlb edir. Buradakı insanlar mü-
kəmməliyyə, qüsurusuzluğa, şöhrətə
və daha yüksək sosial mo-
qamlara can atmaq istəməyən,
lakin ağıllı və istedadlı adamlardır.
Bu kafenin töbi, səmimi
insanların həyat hekayə-
sini qısaca da olsa anladan yazı-
cı göstərir ki, insan qüsurları,
səhvləri, nöqsan və günah-
ları ilə belə özü ola bilirsə və
ən osası, özünü həmin status-
da da təqdim etmək gücünə
sahib, bu daha gözəldir, da-
ha insanca... Ədavət, müha-
fizəkarlıq, komplekslər içəri-
sində sıxılan insan talelərini
divarları arasında boğan iki
evin-erməni Çaxmakyanlar
və türk Qazançılar ailəsinin

comləndiyi evin, yuvanın ziddinə
olaraq Kundera kafesinin demokra-
tik, rahat bir ab-havası var. Burada
da mübahisələr, dartsımlar olur.
Amma kinli və təhqiramiz odalarla
deyil, səmimi, elmi-mədəni məso-
lələrlə bağlı ideya, əqidə, məslək
və sənət davaları, polemikaları...
Asyanı da burada tez-tez görmək
olur: "Assya Qazançı öz evində tapa
bilmədiyi daxili dincliyini burada
tapardı. Kafe Kundera onun sığın-
cağı idi. Nə geydiyinə, nə dedi-
yinə qarışmayan bu insanların yanında
özünü rahat hiss edirdi. Qazançı
ailəsi onu əsla çata bilməyəcəyi
bir mükəmməliyyəti öldürməyə is-
rar edərək, Kafe Kundera əhli
onu olduğu kimi qəbul edər, üsta-
lik, insan deyilən möxluqatın on-
suz da qəbahətli, qüsurlu və islaho-
lunmaz olması fərzisindən yola
çıxardı".

"Ata və bic" romanında daha
çox diqqəti cəlb edən "Yeterincə
ermənisimimiz" başlıqlı bir testin
məzmunudur. Əlif Şəfqət erməni-
porstilikdə suçlayan insanların doğ-
rudan anlamaq olmur. Müəllif er-
məni kinini, nifrətini və mühafizə-
karlığını bundan da istehzalı, bun-
dan da kəskin üslubda verə bilirdi-
mi? Armanuş həmin testin bütün
suallarına "bəli" yazır. "Bəli" yazır
ki, sonda həqiqi bir erməni olduğu
cavabını alır. Nə noticəyə qoribə
vəziyyəti yaranır. Erməniliyi qana,
iləyə qədər yeridən insanların ha-
zırladığı bu qoribə test Armanuşun
erməniliyini şübhə altına alır. Oxu-
cu da əvvəldən bildirdi ki, Armanuş
erməni kökü üstə etibarlı əsaslarla
dayanmayıb. Bu testin maddələri
nə diqqət edin, Ə.Şəfqət erməni ru-
hundakı xudbin və qaranlıq mo-
qamlara bir proyektor gücü ilə işıq
salır: "Kifayət qədər ermənisiniz-
mi testi: 1. Uşaqlığınız boyunca əl
ilə hörlümüş ədyallarınlı altında yat-
dınız mı, məktəbə gedərkən əl
hərgüsti jiletlər geydiniz mi? 2. Al-
tı, ya da yeddi yaşına qədər hər ad
gününtüdə ailtizə bir erməni əlif-

bası kitabı verildimi? 3. Evinizdə, qajınızda, ya da büronuzda Ağrı dağının ön azı bir oəd rəsmi asılıbmı? 4. Evdə erməni sevilib, oxşanmağa, ingiliscə töhmətləndirilib danlanmağa və ya türkə arxanızdan qeybət edilib işlər çevrilməsinə vərdiş etmisinizmi? 5. Qonaqlara kartof çipsiylə humus, badımcanlı çörək üstü sandviç ikram edirsinizmi? 6. Mantı dadına, sosiska qoxusuna, basdırma asılılığına bələdsinizmi?

7. Həddindən artıq əhəmiyyətsiz mövzularda təzə hövsələdən çıxıb əsəbiləşir, amma həqiqətən narahatlığa və ya çaxnaşmaya səbəb olacaq əhəmiyyətli bir şey olanda sükunətini qoruyub bilirsinizmi? 8. Kəmərlə burununu əməliyyat etdirdinizmi? (Ya da etdirməyi planlayırsınız?)

9. Soyuducunuzda bir qab nutella, yük otağının harasında bir nörd taxtası varmı? 10. Salonunuza çox sevdiniz bir xalı salınıbmı? Heç olubmu ki, üstündə yeriməyə belə qıymayasız? 11. Əzgisi çox oynaq olduğu və sözlərini anlamadığınız halda Lor-ke Lorkə oynayarkən içinizə hüzn dolubmu? 12. Hər axşam yeməyindən sonra yığışib meyvə yemək evinizdə köklü bir adətdirmi? Atanız neçə yaşında olursuz olun, sizin üçün hələ də portaqal soyurmu? 13. Heç olubmu ki, qohumlarınız ağzınıza yemək tıxıb, "doydum" sözünü qəbul etməsənlər? 14. Dördük səsi ətinizi ürpədimi və ərək ağacından hazırlanmış bir fleytanın necə bu qədər kədər ifadə edə bildiyini bilmək marağınızı iynəyibmi? 15. Ürəyinizdə keçmişinizi öyrənməyinizə icazə verildən daha artıq olduğunu hiss edirsinizmi? Bu sualların hamısına "bəli" cavabı verən Armanuş neçə bal topladığını görmək üçün aşağıya baxdı. 0-3 bal: İncimə, dost, sən erməni yox, "yad" san. 4-8 bal: İçimizdə bir yad kimsən. Böyük ehtimal ki, bir erməni ilə evlən. 9-12 bal: Erməni olduğun az qala qətidir. 13-15: Heç şübhə yoxdur ki, məğrur bir ermənisin. Armanuş gülümsədi. İçindəki səyahət arzusu yenidən canlandı. Beyninə dərinliklərdə gizli bir qapı açılmışdı sanki. Getmək lazım idi. Bir səfərə həddindən çox ehtiyacı var idi".

Armanuşun bu yolçuluğu isə türk ailəsindən və ictimai-siyasi, sosial mühitindən, cəmiyyətdən keçir. Asyanın vəsitəsi ilə Kundera kafesində intellektuallarla ünsiyyətdə olur və inancları sarsılır...

Əlif Şəfqəi ermənipərəstlikdə suçlayan adamlar çox zaman onun əsərlərinin altqatdakı mənasına fikir vermədən mülahizələr yürüdür və hətta bu məsələ ilə bağlı onu məhkəməyə verirlər. O isə bu anlaşılmazlığa əhəmiyyət vermədən tarixi proseslərin analitik-bədii təsvirini yaradır. Müəllif erməni və türk münasibətlərindəki barışmazlığın portretini, obrazını məlum ictimai-siyasi hadisələr fonunda deyil, uydurma, macərə, nağıl süjetləri əsasında deyil, hər iki millətin xislətini, yaddaş və ya yaddaşsızlıq spesifikasi faktlarından yararlanaraq əks etdirir. Armanuş ermənilərdən, hətta erməni atasından uzaqda, yad-türk əsilli atalığın himayəsində böyüyür, fəqət, erməni kimi... Onun "erməni yaddaşı" hara getsə, onunladır. Bu qədər gənc olmasına baxmayaraq, keçmişin içərisindən keçib gəlmiş biri kimi mühakimələr yürüdür. Sevdini və pərəstsi etdiyi - türkün on qatı düşməni Baron

Bağdasaryanı tarixi düşmənçilik yolundakı mübarizəsində özünə ustad hesab edir. Əlif Şəfqəi göstərir ki, ermənilər nə qədər cohd etsələr də, dünyada tanınan bəzi mədəni bir cəmiyyət, millət ola bilmir. Diasporalarda nifrət dolu planlar hazırlamaqla öz qırsı ideyalarını yayımlamaqla məşğuldurlar. Armanuş türk ailəsinin qonağı ola-ola onlara erməni soyqırımına haqqında əhvalatları ən kəskin çarları ilə anlatmağa çalışır. Və bu insanlar -Asyanın türk ailəsi, "Qazançılar" soyadlı qadınlar bu əhvalatları dinlərkən kədərlənir, sarsılır, höyəcanlanır və özlərini günahkar bilmiş kimi utanırlar hətta... "Susuz, ac pərişan yürümək zorunda qalmışlar. Aralarında hamilə qadınlar varmış, yaşlılar, qundaqda körpələr... Dayanıb dincəlmələrinə belə icazə verilməmiş, kilometrərlə yol getmişlər. Ta Der Zor çöllərinə qədər. Yolda xəstələnlər, intihar edənlər olmuşdur. Armanuşun səsi yavaşıdı: Bəziləri aclıqdan ölmüş, bəziləri isə öldürülmüşdür". Bu dəfə Asya bir kəlməni belə buraxmadan törcümə etdi. "Bu vəhşiliyi kim etmişdir?"-deyə soruşdu Cəvriyə xala".

Məsələn, bu nüansın psixoloji baxımdan təhlilinə varsaq, nəticə fərqli olacaq. Gənc erməni qızı Armanuş bir türk ailəsinin qonağıdır. Bu ailə yeganə oğlu Mustafanın ögey qızı Armanuşu hörmətlə qarşılayır. Bu ailənin atasız böyüyən nəvəsi, Armanuş yaşda olan Asyanın təhsili, savadı, dünyagörüşü və intellekti kifayət qədərdir. Armanuş onun yaddaşını oyatmaq və tarixi düşmənçilik toxumunu onunla özü arasındakı münasibətlər fonunda cümləndirmək istəyir. Amma Armanuş nəticədə əldə edə bilmir. Türklərin erməniləri amansızlıqla qətlə yetirməsi fraqmentlərinin az qala 1 əsr yaşı var, - deyə də, bu fraqmentlərin ovqatı onun yaddaşında sanki günün hadisəsi kimi əks-səda verir. Asya isə kinsiz və daha səmimidir. Armanuşun məkrinə etinasız yanaşır, onu heç nədə suçlamır. Türk ailəsi bu erməni qızının hansı niyyətlə gəlməsini belə çözür. Sadəcə, öz qonaqsevərliklərini nümayiş etdirirlər. Hətta Fəridə xalası - "Söyləmədi demə, bu qız buraya xəzinə sandığı tapmaq üçün gəlmişdir" - deyəndə, "Necə də bildi! Mən də sənə bunu anlatmaq istəyirdim, elə. Bu qız təyyarədən düşən kimi əllərində nə görsəm yaxşıdır? Çamadan əvəzinə yer qazmaq, xəzinə tapmaq üçün belə..." - demişdi Asya. Xalası isə "Sən hələ zərafət elə, sonra görörsən" - deyib özündən çıxmışdı...

Erməni insanı sanki bir əsirdir sadəcə bir günə, bir tarixə nifrətlə zəncirlənib. Həmin günün ətrafında baş verən ictimai-siyasi hadisələrin obyektiv təhlilindən uzaq bir arayışı, hadisəni əllərində şüar kimi gozdirlirlər. Müharibə, mübarizə apardıqları qarşı tərəfin həqiqətinin üstündən gözüyumuşu keçib, təhriş olunmuş bir tarix dərzi yayımlayırlar dünyaya. Qazançılar ailəsində tarixi, dini bayramlardan, türklər üçün əlamətdar olan bayramlardan söhbət gedir. Banu xanım Asyaya deyir ki, Armanuşdan soruş gör onlar üçün əsas, önəmli günlər hansıdır. Və bunu sordurarkən düşünür ki, ortaqlar əlamətdar günləri olacaq yaqin. Lakin əksinə, Armanuş hiddətlə bircə tarix xatırladı: 24 aprel, 1915...

Bu söhbətdə yenə türk və erməni ruhundakı ayrılıqlar gəlir ortaya. Banu

ortaqların, ortaqlar paylaşma istəyi ilə qonağı dilləndirir, qonaqlar anti-mövqə nümayiş etdirir. Hər iki xalqın - az qala düşmən "qövəm" kimi yaradıldıqlarını düşünən hər iki cəmiyyətin xeyli ortaqlar cəhəti olduğunu da müəllif maraqlı misallar və təəccüblə vurğulayır. Zəliha Armanuşa deyir ki, biz türklər məslək, sənət, peşə bildirən sözlərə "çı-çı- çu- çu şəkildələri artırırıq, məslək, -Qazançılar... Ermənilər də eyni cür edir - Çaxmaqçı-Çaxmaqçıyan..." Armanuş isə deyir: "Dəstə, daha bir ortaqlar nöqtəyiz var..." və s. "Ortaqlar nöqtə mərkəzi"nin pərəstsinə müəllif hər kəskin mübarizədən yekununda gözlərimiz önündə açır. Və həm də qaranlığa zillənmiş, kor-kor yaşama davam edən insanların gözlərini də açır -ışığa, xoş, rahat yaşam ünvanına...

Bir insan, bir qadın kimi ünsiyyətə heç bir problem hiss etməyən bu obrazların xarakter olaraq cəmiyyətləndirilməsində Əlif Şəfqəi çox mühüm bir nöqtəni-əngəl, problem, tarixi faciələrə rəvac verən bir düşüncə məqamını kuliminativ hodd kimi süjetin mərkəzində saxlayır. Yaddaş! Səhvərdən doğan və zaman-zaman pisləyən, fəlakətə doğurucu hadisələrə işləyən, daima təzələyən, gündəmdə saxlanan və irs, miras kimi qorunub nəsilədən-nəsilə ötürülən erməni yaddaşı! Armanuş Asyadan hansı musiqini dinlədiyini, nə oxuduğunu, nə düşündüyünü soruşur və təəccüblənir. Niyə onun yaddaşı yoxdur, niyə özü erməni musiqisi dinləyirdi, erməni tarixinə dair kitablar oxuduğu və yaddaşını sifə və istiqamətdə formalaşdırdığı halda qarşısında türk qızı dünyaya boylanır, dünya musiqisi, tarixi, mədəniyyəti haqqında düşünür? - deyə... Onun kinsizliyi, "yaddaşsızlığı" Armanuşun mübarizə ehtirasını özləndirir... Əsəri halda Asya ilə mübahisə edir: "Dinlədiyən musiqi batı yönümlüdür, niyə öz kökünü uyğun musiqilər dincəlmirsən?

- Öz kökünü uyğun nə demək?-deyə çaşdı bir anlıq Asya. - Biz Batılıyıq.

-Xeyr, deyəlisiniz. Türklər Orta Asiyadan gəldi, amma nədənsə daima bunu inkar edib dururlar. Əgər biz ermənilərin də öz evimizdə qalmaqımıza imkan versəydiniz, diaspora xalqı olmaq əvəzinə biz də Orta Asiyalı qalacaqdıq! - dedi Armanuş.

-Nə demək istəyirsən?

-Nə demək istəyirəm? Sultan Həmidin pantürkist, panislamist boyunduruğundan, 1909 Adana qətləməsindən, ya da 1915-ci il soyqırımından. Bunlar sənə nəyisə xatırlatmırmı? Erməni soyqırımını deyilən bir şey eşitmədimmi heç? Bunlardan bəhs edirəm - dedi Armanuş.

-Mənim cəmi 19 yaşım var, deyə çiyinlərimi çəkdi Asya.

-19 yaşında olmağın tarixi bilməməyinə əsas vermə - dedi və Asyanın gözlərinin içinə baxdı. Necə bu qədər laqəy və etinasız ola bilirsən?"

Asya isə bu sözlərin mənasını anlamadığı üçün özüni günahkar bilmədi. Bu məqamda da Əlif Şəfqəi yüzllə eyni monaya yozulan misallardan yararlanma üsulundan istifadə edir. Kinsiz və nifrətsiz türk düşüncəsi günəşə, işığa, erməni "yaddaşı"ndan püskürtü kimi qalxan nifrət isə qaranlığa və uçurumlara ünvanlanır...

Davamı növbəti sayımızda